

משדה הספרות.

ו.

צרור חוברות של "השלח" הגיע, סוף סוף, גם אלינו. לא כל החוברות שיצאו במשך שנות הפירוד, כי אם רק אחדות מהן. בנעורינו ובוקנינו עשינו אל השלל. עוד לא הספקנו לקרא את הכל. ויש דוקא מה לקרא (לא במקצוע הביולוגים שיקה!), יש ממה ללמוד, ובפרט מאמריו של יוסף קלוזנר, וביחוד מאמריו "לא ברעש" ו"שכרון" (אולי היו עוד דברים בנידון זה, אלא שלא הגיעו לידינו; אנב, חבריו לדעה כתבו גם פה מאמרים ברוח זה, אלא שנידונו בגניזה). לפי שעה נשים מעיננו בחוברת היוכל של משרניחובסקי. הנושא יקר מאד ומושך את הלב תחלה. כי כל מה שהם מדברים שם על הזרות של טש. בתוכנו אינו, באמת, אלא ענין

כנראה יודע ביסטרניצקי, שהיתה תקופה קדומה כזאת ללשון, להיותה כלה אפית, לבלי דעת כלום מ"ליריות". אנב, חוקרי הלשונות והספרות אינם בטוחים כל כך בכלל בקדמות האפיות לליריות, אבל בעל המסה שלפנינו בשוח (!): מכאן סגנונו "הרחב כמדבר וקשה כאבן" (אנב, סגנון ספורי נביאים ראשונים אינו רחב כמדבר ואינו קשה כאבן. קשיות יש דוקא ב"ליריות" של ישעיהו הראשון וב"דרמטיות" של דברי איוב המאוחר (!); מכאן יחסו של שטרניחובסקי אל הטבע הדומם (כי אליבא דביסטרניצקי כל האפיות ואפשרות האפיות היא בטבע, וחיי האדם עם הערכתו המוסרית הם מחוץ לאפיקה (!); מכאן—הכל מכאן.

ובכן, שטרניחובסקי הוא אפיקן ופנתאיסטן — טוב מאד. אבל הרי אפיות ופנתאיזמוס וכל הדברים הטובים הללו היו בעולם גם לפני שטרניחובסקי — ומה זה מעלה או מוריד בעצם-הענין? שטרניחובסקי מאי עבדתיה? במה הוא—הוא ולא אחר? מה הם המניעים המיוחדים ליצירתו? מה היא הדרך-ליצירתו? מה גלה הוא מתוך נסיון עצמו? והנה מנדלי בחיי שלמה—האם איננו, לכל הרעות, אפן ופנתאיסטי—ומפני מה אנו רואים שם סוג של יצירה אחר מאשר בשירי טיש? ומפני מה לא נשארה היצירה הזאת, וזה? לנו?

בכדי להראות על כחו האפי המיוחד של שטרניחובסקי מקריש המבקר הרבה תשומת לב לבלדות שלן ולא לאידיליות. וזה מוכן: הרי שם יש יסוד "מנדלאי", שם יחד עם הטבע, פועלים בני-אדם חיים... וכל התיאוריה מתמוטטת! לעמת זאת בבלדות "המלים ואופן-צרוף" הוא כעין עולם החי בפני עצמו" (סימן לאפיות מצורפה!). וביחוד מצטיינת לפי ערותו של ביסטרניצקי, הבכרה האחרונה של שטרניחובסקי: ויהי בישרון מלך, שבה הגיע המשורר למרום קץ שלמותו. רעיונה של הבלדה הזאת הוא, כי האהבה היא הכל ("רעיון" זה ידע, כמדומה, אפילו איבסן כשכתב את "כשאנו המתים, מקיצים..."). שהפלגש הצעורה אשר, עיניה נוספות אור" (מבטא מ"דירה חדשה" שלפני עשרים שנה) מנצחת גם את המות,

כי זקן באהבתו

די צעיר ימות בה —

המבקר מרבה כל כך להתפעל משתי השורות העלובות ומחוסרות-החיים הללו ורואה בהן את כל "הגדלות". מי יתכן רוח מבקר! ובפרט מבקר מעמיק, שכשהוא מתעמק בשאלותיו יש לו רשות לשער כל מיני השערות מחוכמות (ראה ע' 140 ד"ה, וכשנתעמק).

ואולם, עם ביסטרניצקי עוד אפשר היה להתפשר. סוף-סוף "מתחיל" הוא, ועדיין אינו יודע לכתוב, עדיין הוא חוזר וחוזר על הנחה אחת שלו ישר והפוך, עדיין הוא משתמש ב"כמו שנוכח להלן" וב"עוד נשוב לזה להלן", עדיין הוא מצטט: דא שטעה איך נון, איך ארמער טאך... ועדיין יש לו תקוה... צרה עוד יותר גדולה לענין היא זו, שבאה אחריו בחוברת, המבקרת בעלת הזכרונות: ד"ר חוה שפירא, המעידה על שטרניחובסקי, כי ראתה אותו בבול ובכי כך צירה אותו לה בדמיונה, הנשבעת כי לא מליצות סתמיות הן חרוזיו" (של שטרניחובסקי!), המוסרת את תכנם של שירים אחדים מאת בעל-היובל בלשונה שלה, ומעלה, כי השיר:

נגילה נתעלסה באהבים

נריע, נזמרה נא דוד —

לא בא כבושם הזה, — יהא כך!

ושם אתם מנחם ריבולוב, שם מאמרו דוקא: הלייריקה של שטרניחובסקי, בפרק ד' ממאמרו הוא אמנם מנסה לנגוע גם באפיקה של בעל "ברית מלה", לביבות מבושלות, וכחוס היוסי, אבל בקוצר-רוח בלתי-אפי כלל וכלל. ובאמת למה לן האפיקה, אם גם בליריקה ירד טיש, לפי דעת ריבולוב, לעומק הקוסמוס ומצא את דפקו. וראה זה פלא, שהיורדת לעומק הקוסמוס ומצאת הדופק היא "נסיכה עדינה", שמקום מכורתה היכל השיש הנהדר והגא. "ולכשתבוא—מתוך צניעות מרובה היא באה ומתוך תהלוכה חוננית מיוחדת, נשמע רשרוש קל של כנפי הפורפורה שעליה", וזהי ההתחלה, התחלת מאמר לא על מיכל ולא על מאנה ולא על מי שהוא אחר, כי אם על שטרניחובסקי! ואולם מי שלא ישט מפני

לפתוחה של מאמר—לא יותר, גדולה מזו: גם כשטש, בעצמו כתב לפני עשרים שנה על שירתו, שהיא נטע זר לעמה, ודאי לא היתה זו הרגשה, שכך הוא הדבר, אלא רק אופן-של-דבור, מין בטוי של מרד, מרד לאומי, נגד העם הזה, ששירת שטרניחובסקי הלאומית הכבירה היא לו נטע זר, מצד ידוע אמנם אמת היא, ששירת שטרניחובסקי היא שירת-עז, שירה לעז, והקהל העברי הוא בן לאומה, שהיא ההפך מעז, בכלל הומנים ובכלל המקומות, ובהכרח, ואולם כלום זה יכול להיות מקור מספיק ל"גרות"? וכי אין הגבור נערץ בקהל חלשים? וכי אין מתפעלים אצלנו כל הזמן דוקא מן "הכחור הזה", שבא אלינו "מן ההר", משרוריו, בלוריתו וכו'.

והידה הוא, שיוסף קלוזנר, בעל המאמר, החידה שטרניחובסקי, לא עמד על זה, אנב, מאמר זה, מלבד מקום-התאור היפה והנכון של תקופת ראשית חבת-ציון, שבה חלה התחלת עבודתו של המשורר, אין בו כל חרוש נוסף על כל מה שכתב קלוזנר כבר לא פעם בדבר שטרניחובסקי, מלבד השם... ובנוגע לשם... יקר לי כבודו של בעל המאמר, הסופר-המחנך החשוב, שגם לעבודתו מרובת-הצדדים ורבת-הענינים כבר מלאו כ"ה שנים, אבל אי-אפשר שלא לומר, שהשם נרד אחריו את ההקדמה על זרותו של שטרניחובסקי; שכל ההקדמה כאילו לא נכתבה אלא בכדי לזכות את השם שניתן למאמר; ושככלל אי אפשר שלא למצא זרות בזה, שככל מאמרו האחרונים ב"השלח" רואה קלוזנר זרות בכל סופרינו הגדולים: ה"פליאה" מאפו, ה"אגדה" מנדלי, "החידה" שטרניחובסקי... והקורא שואל: אם הכל פליאות וחידות, הרי אין כל פליאה ואין כל חידה? —

ונראה, ששכנו של קלוזנר בחוברת, המבקר הצעיר נתן ביסטרניצקי, חושב באמת כך. הוא, במסתו הספרותית; שאל שטרניחובסקי, אינו חד חידות, כי אם משמיענו את כל מה שהוא יודע (מאין?) בודאות פרופיסורית, וכך הוא אומר:

"העולם נולד כדמיון היוצר ובשביל ההסתכלות, עולם זה לא ידע ואינו יודע את הדיספרמוניה, את הרע והצער, ירדה הפעולה לעולם, פעולת האדם, והתחילה להעריך את ההווה, יצרה יחס חדש, יחס מוסרי, לעובדות של המציאות העולמית, ועל ידי הפעולה האנושית, שמערכת את הכל הערכה מוסרית, ירדו הדיספרמוניה והצער לתוך העולם ההרמוני והשלם, בא האמן וגואל את העולם מן הפעולה ומן ההערכה המוסרית, באה השירה וממיתה בנשיקה את עולם הקיים, מפרדת את העולם של המציאות ליסודותיו המורכבים ויוצרת מהם עולם חדש, השורה היא מיתת נשיקה של המציאות, אולם פרחי-המציאות נובלים על מפתן האמנות—וחוזרים לפרוח בהיכלה הנהדר, העולם מת על מפתן השירה כדי לקום לתחיה שנית, להטהר מחלאת-הפעולה (!), להשתחרר מכבלי המוסריות—ולגאל על ידי זה את ההרמוניה הקדמונית והנצחית של העולם" (ע' 142).

אלה הם דברים ברורים — בלי חידות וכלי תעלומות! הפרוצס הוא כל כך פשוט, כל כך אלמנטרי: נולד עולם בדמיון, יורדת הפעולה ומעריכה, באים דיספרמוניה וצער, מופיע האמן וגואל באה השירה וממיתה, חוזרים פרחי המציאות ופורחים — והכל כה נהדר וכה חלק!

ואת שטרניחובסקי אם יש את נפשכם לדעת — גם זה לא קשה. שטרניחובסקי זר ונכרי לצבור העברי ולפרט העברי, מפני מה? פשוט מאד, מפני שהשקפת העולם העברית היא לירית-אנושית-מוסרית-נוצרית-רומנטית-תכליתית-פיסיסטית, בעוד שהשקפת-העולם החדשה של שטרניחובסקי היא אפית-טבעית-הרמונית-אלילית-קלסית-הסתכלותית-אופטימיסטית.

לא על פרט זה או אחר ולא על כלל זה או שני יש לנו לדון בשאנו באים לערוך את ערכו של שטרניחובסקי, אומר מר ביסטרניצקי, לא על הסגנון, החיצוני (?) של יצירותיו ולא על המוטיבים העיקריים של שירתו אנו מחויבים לעמוד (לא!). אנו רניב על השקפת עולמו של המשורר, כי אין שירה בלי השקפת-עולם מסוימת וכו' וכו'.

מובן, שבהמשך הדברים עומד ביסטרניצקי דוקא על סגנונו של טיש, ועל פרט זה או אחר — אלא מה יעשה? הוא מוצא שטרניחובסקי הוא אפיקן, ורק אפיקן, בסגנון אפיקן ופנתאיסטן, ולכן הוא זר, ומכאן גם לשונו האפית הזרה — "התקופה הקדומה האפית של הלשון העברית" נאף זה

הדעה, שנשמתו של מנדלי כאילו עומדת ומכרזת תמיד: מה טוב ומה נעים שבת בתוך בצת יהודי ויהודותי — מתמיהה. אולי כך היה הרושם של מנדלי שבע"פ בשנות חייו האחרונות, אבל בעל שלשת הכרכים לא כן ידבר.

בששרניחובסקי מוצא קרני את הריטמוס המזרחי — ושמה קרני, כפי הנראה, אוהב את ששרניחובסקי ואוהב את הריטמוס המזרחי — ומה לא תמצא האהבה? לי נדמה, שכלנו אוהבים את ששרניחובסקי כערכו, אוהבים את בריאותו, את רוב-מעופו, אוהבים את כשרונו הנדול, אוהבים את תכונתו המלככת, אוהבים את עבודתו בעדנו, אבל מורה — מי יודע... ואלה בתוכנו, שאינם אוהבים את המורה — יש כאלה בתוכנו! — חושבים: אולי לא קדם, כי אם נגב... וחבל! צפון וים עדיפי טפי...

אך כל זה אינו עיקר במאמרו של קרני. העיקר, שכתבתו מעידה על אישיות שירית, ודברי אישיות שירית תמיד ראויים הם להשמע.

ולבסוף בא גם מאמר מדעי: סגנונו של ששרניחובסקי מאת א. ליטאי, עם התחלה: "התפתחותה, התרחבותה והתעשרותה של כל לשון ועם דוגמאות מתחת לקו, כמו שעשה, להבדיל, א. מ. ליפשיץ במאמרו סגנונו של ביאליק, — א. ליטאי בא לידי שבחו של ששרניחובסקי מתוך ננות, היינו: אדם שלא למד עברית כראוי, ואף על פי כן כתב שירים כאלה! רובינזון קרוזה: חי ציבליציה בלי מכשירים! מובן, שבלי כל מעבר ניכר מוכרח הכותב הנפטר להבליע בנעימה, שהתאורים האפיים שבאידיליות של ששרניחובסקי נכתבו בלשון המשנה והאנדה, ששרניחובסקי למד סוף-סוף ויודע על בוריה, ואם כן כל הבנין הרי מתמוטט! — שהרבה משיריו הליריים של ששרניחובסקי הם ארכיאים בצרופי לשונם — זה, כמובן, אמת, ומי לא ידעה? אבל הסבה לחסרון זה ודאי פסיכולוגית-יצירתית; המסקנא ממנו — ששרניחובסקי אולי אינו ליריקן עברי גדול, כלומר, שלא נתלד לו כל סודותיה של הליריות העברית, אבל הטעם המלמדי, ששרניחובסקי לא למד בחדר משניות כביאליק, ולפיכך... — סמי טבאן, כמעט כל משורריו שאחרי ביאליק וששרניחובסקי אינם בני-ישיבה, ואעפ"כ חסרה כל הפרובלימה הזאת בשירתם.

כן, בן, ביאליק וששרניחובסקי... זה למד משניות וזה לא למד... אבל ירשוני נא — ואמשיך עוד מעט את השיחה.

כן, ביאליק וששרניחובסקי, מכל החוברת עולה התלונה, אם כי אינה מובעת בפרוש: ששרניחובסקי אינו מקובל באומה כביאליק, מאי טעמא? מדוע ביאליק הוא בעיניכם ביאליק וששרניחובסקי רק ששרניחובסקי? האם לא מפני שהראשון הוא ליריקן והשני אפיקן, הראשון מניסן והשני פנתיאיסטן, הראשון בעד המסורה והשני נגד המסורה, הראשון בעד המוסר והשני נגד המוסר, הראשון גשואי והשני עולמי, הראשון דבר רגיל והשני "חידה", את הראשון אחס משיגים ואת השני לא וכו' וכו'.

לא; אמנם, ביאליק הוא משורר גדול לנו, משוררנו הנדול, וששרניחובסקי גם כן משורר, ולא קטן; ביאליק הוא המשורר הלאומי, משורר האומה, אחד ואין שני, וששרניחובסקי גם כן משורר עברי, אבל כל זה רק מפני שביאליק הוא המשורר-האמן, וששרניחובסקי — גם כן משורר אמן...

אמן! באיזה מובן? "לאומי" באיזה מובן?

אמן! — כזה המובן: בני האדם חיים, סובלים, נענים ומוקירים את חייהם, האמנים שביניהם חיים גם כן, סובלים, נענים — ומוקירים את חייהם, בזה אין הבדל. הכל מתרשמים מן החיים ולכל ילודי-אשה יש צורך להביע, אלא שלאמנים ניתן, מלבד הצורך, גם הכח לבטא את זה, להביע, ברב או במעט, במלים, בצלילים, בצבעים. כבשונו ממלא האמן קודם כל, צורך עצמו, הוא מוצא בזה ספוק לנפשו, אבל חבריו, בני האדם, העומדים במחיצת החיים שלו, רואים כאילו הוא עושה בשבילם מה שהם בעצמם אינם יכולים, והנה מי שנפשו עמוקה ומורכבת ביותר, לתפוס הרבה בחיים, וכח, כח הבטוי, גדול ביותר, פעולתו האמנותית על בני אדם היא יותר גדולה, יותר רחבה, יותר מקיפה — בכמות ובאיכות ובזמן, ומי שכהותיו, כח-התפיסה או כח

המאניריות והאפיטטים הבנאליים ויקרא הלאה, ימצא, כי שירת ששרניחובסקי היא גם בת מלכה צנועה וגם יש באהבתה, מיסוד המשובה" וגם זרם מים חיים, ואם מן הצד העולמי הכללי אין בה כל חדוש, הנה השורה, אף כל מענה רך אין יש" היא, עמוקה ורכה" לאין שעור. המשורר הטה את אונו הקשובה ללבו של העולם, מתאוה לנגוב שמץ מסודו ורוחו והוא, העולם, מחשה: דומיה ואלמות בכל, אין כל מענה רך. מכאן אתה למד, שכל מבטא ברברי מעלה גדולה היא לליריות וש"הרכות" אינה ההפך של קשיות, אלא של דומיה ואלמות. — החיים והמות בלשון המבקר! — על "הבדירות" של ששרניחובסקי בעולם שירתנו עומד, בקלוזנר, גם י. אלשריף במאמר שאחר היכולוב, אבל ביחס של קורא טוב, ובדבורים, אמנם פרימיטיביים קצת, שאפשר לאמרם, הצעיר הכותב אינו יודע, שכאילו לא היה כלל בן לאותה אומה, מלבד שאין בזה שום מעלה למשורה, הנה בנוגע לששרניחובסקי בכל היקפו אין זה נכון אף במקצת ניקרא, למשל, את המאמר המצויין שבאותה חוברת: "שירי הילדים של ששרניחובסקי" מאת פרדג ארעס. אגב, אלשריף מתאונן: "אל התפארת הרומזת לנו מכל אילן-סרק ומכל ציץ צנוע שבכר אין שם לב". ולראיה על זרותם של משורריו לחי-הטבע הוא מזכיר את שירו של שמעונוביץ: לא אתחייב בנפשי... הבנה מיוחדת במינה!

ואף אליהו מייטוס מתחבש בשאלה: למה לא נעשה ששרניחובסקי משורר פופולארי בתוכנו (טוב, כנראה, להיות משורר פופולארי!) ; אף הוא מעיד, ששרניחובסקי התרומם בהשקפתו על העולם לידי גבה קוסמי ואף הוא מטביע את כל מה שהוא רוצה לומר במבול של השואות יתירות ובערמות של ציורים (מעין: חורשה עזובה מגדלת קוצים, צפצפות בעלות זלזלים נטויים ארצה ועוד ועוד, לאין סוף). מתנועת התחיה הוא מקשה על השירה, שאינה שירת תחנה כל צרכה (כאילו אין די אצלנו שירי-דרור, יצירה נקמה, מולדת וכו' וכו') ואין דעתו מתקררת עד שהוא מביא את הפיליטון הרע כל-כך של ששרניחובסקי על "השושנים" הידועים. הידר, בעל השושנים! ולעדות על עומק הבנתו בשירי ששרניחובסקי, מזכיר מיטוס את "האחים הקטנים" (האיתנים!) מ"שיח קדומים" ונותנם ענין לאהבת "הדוויים" והנענים... והמאמר ארוך.

לפואימה, ברוך ממנצח" של ששרניחובסקי הוקדש מאמר מיוחד בחוברת. כבחבור של תלמיד בית ספר מרצה איזה יעקב שייניס על הפואימה הזאת, מנסה למסור את תכנה, מצטט ממנה איזו בתים, עושה קומפלימנטים, ואף על דעתו לא יעלה לשאול, אם באמת היצירה הזאת של טש, מפליאה כל כך, אם באמת מתאימות שורות קצרות בצורת-מונולוג למסירת טרגדיה של נפש, שדוקא אינה מסתפקת באלגיות, אלא ענוויה מביאים אותה סוף-סוף לפעולות; אם באמת טבעי הוא, שבהרצאה של טרגדיה חיים, יבואו בעיקר תיאורים ממושכים של כוח הלילה או התפרצות התבערה? ישים מר יעקב שייניס בכל מקום שהוא את ידיו על לבו ויאמר: כשקרא בהזיונות ומנגינות" את הקטע: "התזכרו! והלילה רד", במקום שלא היה מסומן, שאלה הם דברי ברוך ממנצח — העלה אז על דעתו, שזהו מונולוג של יהודי בעל נקמה מימי הבינים? —

משהו קורת-רוח ימצא הקורא היגע במאמרו הקטן של י. קרני שאף שיש בין הערותיו גם מפוקפקות וצריכות-עיון, הנה בכללן הן קולעות אל המטרה וראויות להשמע. יש בשיריו של ביאליק טון מיוחד, חיים טמורים מיוחדים, שאין אנו מוצאים אותם אצל אחרים. הנה! הנה! זהו מה שלא שמענו עד כה בחוברת שלפנינו! רק הזכרת, העברי הקדמון" שאחר כך ביחס לביאליק פוגמת קצת. צריכה עיון גם האמירה, שפחות משאר הסופרים עתיד מנדלי להיות בן אלמות בארץ-העם המשוחרר, וכיחוד הטעם מפני שהוא כלו גלותי. מכך רגלו ועד קרקדיו, האמנם תתרחק כל כך מהפסיכיקה הישראלית המשוחררת באי" — גם אם נתאר לנו בדמיונו איי משוחרר — מיחסו של מנדלי אל החיים, עד לחוסר-הבנה גמור? ואילו אמר קרני, שלשונו של מנדלי המדרשית-מליצית לא תוכן כל צרכה בלי פירוש לדורות הבאים, עוד היינו מבינים אותו, אבל

כאחד, החריף ברוח ועקום המחשבה והרגש כאחד. בני ההמון הזה, אחר קפאון רוחני של יובלות, התחילו להתנער ולחשוב על שני ערכי חייהם— חיי עמם— מתוך הכרח ורצון: לעבור לארצות הברית ולחדור שם לענפי התעשייה, לחדש עבודת ארמה עברית בא"י, להחיות תרבות חיים יהודית בכל מקום. ובא כחם של כל אלה, של כל הפסיכיקה המורכבת הזאת, היה בעל הנפש המנוונה והמורכבת ביאליק. בשיריו היה הד קולם של כל האוכלוסין האלה, העומדים בראש חיי הלאום ושהם הם הלאום; בשיריו היו כל עניני חייהם; בשיריו נתפסו הענינים האלה ע"י בעל תפיסה גאונית. ומתוך שהתפיסה היתה פנימית שבפנימית, והשפה— האמצעי היחיד לבטוי המשורר— היתה שפתנו, שפת נפשנו, שרק הוא, המשורר הגדול, ידע לצרפה ככה, להיות אתה ואתנו חזק ואינטימי כל כך בחדא מחתא, לכן היה הוא להמשורר-האמן ולמשורר הלאומי שלנו, הוא ולא אחר. חרס אריאל אויזי ומאור היום בנבורתו— לא! צירופים זרים, בלתי שיריים כה-חרס-אריאל היו מן הנמנע אצל ביאליק, שפתו הששומה והטבעית של זה, למרות כל כבירותה, היתה איתנה, מבלי שיחזור, כששרניחובסקי, על המלה "איתן" שבע ביום, כל מלה של ביאליק היתה אמת לאמתה; מלאכותיות לא ידעה; כל שאון לא לוח אותה.

אמנם, ששרניחובסקי לא עמד על מקום אחד. רוחו התעלה וחרג ממסגרותיו, "קצתי בקריה", "חרבות", "לא תמות בת השיר", "עת כנור תחת יד רוגשת יתיפח" — הווי, כמה חרותים בנפשנו גם השירים האלה, על יד "וכי ישאל המלאך", "לברוי" ונטפף נטפף הרמעה. הבן הבינונו גם את תפלתו "לנכח פסל אפולו", ומשורר עברי היה בעינינו אפילו בתפלתו לכה פרא, "שימלא מלא תבל אך מוטה ופרץ" (בשיר, בין קברות דור נכר), הסתכלות אפית מסדרנה ראשונה אמנם לא ראינו "בעוה-הצמאון" האמורלי, החאומי, התועה הלז;*) על פנתיאיזמוס לא דרשנו כשקראנו את שירו, ואת, במקום שהוא מטיף לאהובתו, כי "אסור לו לאדם להיות האבל בחתונת השבע; חייב הוא להשתתף באהבתו של היקום" (אסור וחובה — ואי המופריות המוכרחת של האפיקה והפנתיאיזמוס מה תהא עליה?...) ; אבל בטוי חדש, עצמי, חזק לרעיונות ולמצבי-רוח חשובים מצאנו, אפילו ב"לעשתרת ולבל", שצירופי הלשון שם הנם שוב קשים, ברבריים, בולטים עד כדי יציאת-דופן, לא ראינו, השקפת-עולם כללית, ידועה סתם, כי אם שאיפת-חיים מיוחדת, פרי תכונה מיוחדת של משורר משלנו, יבינו, איפוא, כל אותם הקובלים על ששרניחובסקי אינו מובן אצלנו, כי השירים הטובים של שש, אינם זרים כלל וכלל לקורא העברי, והזרים הנם זרים לא מפני שהרעיונות שבהם נשגבים מבינתנו, אלא מפני ששירים אשר כל כחם ברעיונם הנשגב, הגלום בשפה ברברית, אינם שירים טובים ואינם יכולים שלא להיות זרים ורחוקים. אם אנו רוצים בפנתיאיזמוס ובכל החכמות, אם כל הענין הוא בהשקפת-עולם חדשה, לא בבטוי של תכונה חיה גדולה, לא בצירופי-שירה מיוחדים של אמת עצמית— למה לנו ששרניחובסקי? נקרא את מבקריו הזקנים עם הצעירים!

וזהו ההבדל אשר בין שני ספרי השירים אשר לביאליק ולשרניחובסקי. מלבד בחלק האידיולוגיות שבוה האחרון, אלה היצירות השלמות שנשאבו מן המקור הכרוך של שירתנו הלאומית ככה איתנים של משורר נערץ, אין כח בטויו האמנותי של ששרניחובסקי יכול להשתוות אל זה של חברו הגדול ממנו בשום אופן. כי בעוד שאצל ביאליק קשה למצא שיר, אשר כח-קיומו לעולם לא יהיה גלוי לעינינו, הנה בספר שיריו של ששרניחובסקי רב הוא הנמנום, סממנים שונים, גדלות מחשבה, מעוף רעיון, הרמוניה— כן, והרמוניה אין. הרגשת ההרמוניה אצל ביאליק ישנה גם כשידובר על מתמיד מבלה יטיו בקלויז או נלגלת שמלאוה נוצות; השורות רוחצות באור גם כשידובר על החשכה; כלן עוות ובהירות ומוצקות; כלן—אמנות עליוה גם בשעה של מרה שחורה משחור!

זהו סוד "הפופאלריות", ההשפעה, רבותי!

*) עמדי יותר על זה בהרצאתי, אשר אתי בכתובים, בשם: רעיון העבודה בשירי ששרניחובסקי.

הבטוי, קטנים, הרי הוא אמן קטן ואינו פועל אלא על חוג מצומצם, ובמשך זמן מצומצם; אבל מכיון שהוא פועל, עושה רושם אמתי, ואם גם מצומצם, הרי הוא בגדר של אמן, (ואל יאמרו: אם לאמת-המדה ישמש הרושם, הרי רומנים בולבריים, קינמוטוטוגרפים וכיו עושים את הרושם הכי-גדול והכי-רחב, ואת לא זאת, הרושם של אלה אינו רושם פועל, שבכחו להכניס את הקורא או הרואה לעולם הפנימי של המראות, אלא רושם של דנדוג, עשון-גרנילה וכיוצא מן הרשמים הקלושים, הבלתי רוחניים, שאין מהם ראיה לאמנות). יש איפוא דרגות, ואף אמן אחד—יש מיצירותיו שבהן הוא מופיע בכל גדל כחו וחיוניותו עומדת לארך ימים, ויש כאלו, שהוא נכשל בהן, ואף על פי שאינן הסרות ערך אמנותי, באשר הן מספקות באיוו מדה את צורך-ההבעה, מכל מקום חייהן פגומים ומיתתן קרובה לבוא.

והלאומי—כזה המובן: הלאום הוא קבוצ מיוחד של אנשים, חוגים, שדרות, סביבות, תקופות, עלילות, מאוחד ע"י הרצון להגביר את כחות היצירה הכלליים, להרבות פירותיהם ולשמור ולהגן עליהם. הלאום כולל בתוכו את הכל: כל המעמדות, כל התקופות, כל העלילות שבהמשך חייו. אבל בכל זאת, לגבי תגברת חיי-היצירה של הלאום לא כל התקופות, לא כל המעמדות ולא כל המעשים שוים. ישנן תקופות של עליה וירידה, וכמו כן חוגים ועניני-חיים הנושאים בתוכם בתקופה ידועה יותר נרענים לעליה ויצירה בשביל האומה מאשר אחרים, והמשורר הנותן בטויו לעניני-החיים של החוג, הנמצא במצב של עליה במובן ההגנה והשמירה על קיום הלאום, ערכו הלאומי גדול מזה, שעניני החיים שלו הנם מחוץ להיקף הלז.

...תקופת כ"ה השנים האחרונות היא, בלי ספק, תקופה יותר נכבדה לחיי עמנו מזו שקדמה לה (אם גם לא נפריו על מדת תקוותינו ואם גם לא נשלה את גפשו לראות אופקים רחבים במקום שאינם). והחוג, שהצעיר ביאליק התחיל לפני כ"ה שנים לבטא צערה, נענעו ותקוותיו—קהלות ישראל המרובות באוכלוסין בליטא-והולין—הוא, בלי ספק, יותר עיקרי, יותר חשוב, יותר מושך בעול חיי האומה, מאותו החוג הלקוי של בעל-ביתיות דרומית, מרוססה למחצה, שמונעה יצא החוסר הנאה ששרניחובסקי. ...ביאליק ושרניחובסקי הצעירים שבו פעם שניהם הביתה: זה, היתום, אל בית זקניו בויטומיר, וזה—אל בית הוריו במיכאילובקה. ושניהם כתבו "שיר" מן הטאורע. ביאליק, כאלפי בחורים מבני גילו ומבני חוגו, עמד על הסף ופסח, רצה לצאת, למרחבי נשאר לזמן מה בתוקף ההכרח דבוק אל רוח הבאשה אשר בבית, "יחד נרקב", השיר "בתשובתי" נעשה, אם כן, לשיר-נפשם הקרועה של אלפי יהודים בעונת-חיים ידועה בתקופה ההיא, כי על מי לא היתה אותה היר הקשה בתשובתו הביתה? הבית ריק ואין מה לעשות בו, עם החתול הזקן התרועע—ורקב! למי מאתנו קוראי, לא היה אותן שיר, המחוסר כל צעקה, המלא ותור, לשיר-נפשו, לשיר עממי, לאומי ואנושי-עולמי כאחד? ולעמת זה, הן שבתי בית אבותי של ששרניחובסקי—שיר נחמד... אין מה לדבר... כלנו חיכנו כשקראנוהו... כלנו השתתפנו בפרובלימה הקשה של השב הצעיר, בעת שכל ה"קוויות" סביב שתו עליו, והוא לא ידע את מי לבכר, לאן להפנות את לבו, והן כלן לא נתנו לו מנוחה... אבל... "התיסה" לא נגעה כל כך עד הנפש!

— ודאי! — ירעו מבקריו הצעירים — הוא אשר אמרנו: ספרות של בחורי-ישיבה... רחוקים מן החיים... קבורים בארבע אמות של הגיטו... וכשבא משורר חדש עם תימות חדשות, היה להם, כנטע זר...

תימות חדשות! אבל כלום בתימות העיקר? כלום לתימות חדשות אנו צריכים? כל התימות כשרות לומר שירה עליהן. העיקר הוא השירה, תפיסת-החיים השירתית, הקרובה, הלבבית, משורר החיים אינו זה ששר דוקא על משתאות וחנינות, הרים ונבעות, סערות ונאות, כי אם זה ששירתו היא שירת חיים, ואולם אם גם לתימות, תימות כשלעצמן, הרי גם הן בשיריו של ביאליק לאין ערך יותר חשובות, במובן החדוש, החיוניות המתחדשת, מאלה שב"חיוניות ומננינות", נושא שירתו של ביאליק הוא חיי נפשם של בחירי בני ההמון היהודי בתחום המושב, זה ההמון הגדול, החלש ומראה גבורה, המתפלל לעבודה והולך בטל, המלא צדקות ואפסות

ביאליק ושרניחובסקי—שניהם גבורי שירתנו הצעירה. שניהם בני-
כוכב, אבל הנה, למשל, בפנותם לגבורי האומה, בשיטם דברים בפי בני
דורם של המכבים ובר כוכבא, אומר ביאליק:

הכוס מלאה, וזרוענו

אשר אמרתם: פרקנוה

נאזרה שנית בחרוננו,

אזרתנו עוז—ולחי התשועה!

ושרניחובסקי גומר את שירו באותו ענין כך:

שאו נס ציונה, גבורי יהודה

אל עז לנו אחי ומשגב וצור

אם חוטה אין לנו—אנחנו המצודה,

פגרתנו—הדיק, לבנו—השור!

היכן השון הלאומי האמתי, וזאת אומרת, גם האמנותי-האנושי
האמתי; היכן התחושה המוסיקלית של העבריה, ומי הוא, איפוא, יותר
בעל ריתמוס יהודי מקורי, ולפיכך גם יותר אוניברסלי, יותר עולמי; שירו
של מי נותן לאדם גון נפשי יותר עצמי, וזאת אומרת, מי נותן יותר ומי
מעשיר יותר בכלל; מי תפס יותר את מהות הרבר, את מהות הגבורה
ההיסטורית: בן הקלויו, חניך הצער, בעל התימות הישנות, או תלמיד בית
הספר למסחר העליו, בעל התימות החדשות—אמרו אתם, המבקרים!

ולבסוף עוד בעין הערה, נפלטה זה עתה המלה "צער" מפי עמי—
בנוגע לביאליק—ואני איני מוחק אותה. אף על פי שכל אלה המבקרים
חושבים, שבשללם מאת ששרניחובסקי את הצער, הם עושים לו טובה
גדולה, הם מעלים אותו עליה גדולה על ידי כך, האפיקן הרי זה סמל
השלמות, בלי נגודים, בלי יסורים, בלי התחבשות והתלבשות, בלי סערות
קרוב, "חסר הוא את הרגשת הצער שבאהבה" מטעים ביסטריוצקי,
ראש-המדברים, בפירוש ובפזור אותיות. אם כן, ששרניחובסקי הוא אוהב
ומשודר—ובלי צער...

דומני, שעל בעל "הרמן ודורותיא" — אף הוא בחינת אפיקן
ופנתיאיסטן — לא יעז איש בימינו לכתוב כך.

בר-יוחאי.